

20.1

En diskussion mellem den retslærde Sextus Caecilius og filosoffen Favorinus om de Tolv tavlers Lov.

1 Sextus Caecilius var berømt for sin viden, erfaring og autoritet indenfor jura og for sin forståelse og tolkning af romerfolkets love. 2 Da vi engang ventede på Palatinerhøjen for at hilse på Caesar, gik filosoffen Favorinus hen til ham og talte med ham i min og mange andres nærvær. 3 I deres konversation faldt talen på decemvirlovene, som en timandskommission, der var valgt af folket, havde forfattet og skrevet op på tolv tavler.

4 Da Sextus Caecilius, som havde undersøgt og forsket i mange byers love, sagde, at disse love var skrevet med en udsøgt og fuldendt korthed i udtrykket, sagde Favorinus: "Det kan måske godt være tilfældet med de fleste af de love, som du siger; jeg har nemlig med ikke mindre iver læst *De tolv tavler* end Platons tolv bøger *Om lovene*. Men nogle af dem synes at være enten meget dunkle eller meget strenge eller tværtimod alt for milde og eftergivende og overhovedet ikke holdbare, sådan som de står skrevet."

5 "Lad os ikke give dem, der nedskrev lovene, skylden for uklarhederne," sagde Sextus Caecilius, "men snarere dem, der ikke forstår at følge dem, skønt også de selv, som ikke fuldt ud forstår det, der er skrevet, ikke kan bebrejdes. 6 En langt tidsrum har bragt gamle ord og skikke i glemsel, og det er med disse ord og skikke, at lovenes mening er forbundet. Tavlerne er jo forfattet og skrevet tre hundrede år efter Roms grundlæggelse, og fra den tid til i dag synes der at være gået ikke mindre end seks hundrede år. 7 Men at noget er skrevet med strenghed i disse love, hvad menes der med det? Med mindre du synes, at den lov er hård, som dødsdømmer en dommer eller voldgiftsmand, der er udpeget ved lov, som er blevet dømt for at have modtaget penge i en sag, han skal være dommer i,¹ eller den lov, som overgiver en tyv, der er grebet på fersk gerning, som slave for den bestjålne,² og som giver ret til at dræbe den tyv, der kommer om natten.³ 8 Sig mig

1. *XII Tabulae* 9.3.

2. *XII Tabulae* 8.14.

3. *XII Tabulae* 8.12.

nemlig, jeg beder dig, sig mig, du der så ivrigt studerer filosofi, om du ikke mener, at troløsheden mod al guddommelig og menneskelig ret hos en dommer, der sælger sin ed for penge, eller den utålelige frækhed hos en tyv, der gribes på fersk gerning, eller den lumske vold hos en natlig bandit fortjener dødsstraf?"

9 "Du skal ikke spørge mig," sagde Favorinus, "om hvad jeg mener. Du ved jo, at jeg efter den praksis, der udøves af den skole, jeg tilhører, hellere stiller spørgsmål end besvarer dem. 10 Men det romerske folk er jo ikke en bedømmer, der er ringe eller foragtelig, og selv om det mente, at disse forbrydelser sandelig skulle straffes, så forekom straf af denne art at være alt for hård; og det har accepteret, at disse love med deres umådeholdne straf døde ud af svækkelse og ælde. 11 Således har man også forkastet den bestemmelse som umenneskelig, at hvis en mand, der var stævnet for retten, men af sygdom eller alder var for svag til at gå, blev der ikke sørget for en vogn til ham, men han blev båret ud og lagt på et lastdyr og fra sit hus blev han transporteret som et lig til prætoren på folkeforsamlingen. For hvorfor skal en mand, der er ramt af sygdom, og som ikke er i stand til at svare for sig, slæbes for retten hængende på et lastdyr, fordi hans modpart forlanger det? 12 Da jeg sagde, at nogle straffe forekom at være betydeligt mildere, mener du så ikke, at det synes alt for slapt, at der er skrevet således om at straffe en uret: 'Hvis nogen har begået en uret mod en anden, skal han bøde med femogtyve as.'⁴ For hvem vil være så fattig, at femogtyve as skræmmer ham fra lyst til at begå uret. 13 Siden din ven Labeo i de bøger, han skrev *Om de tolv tavlers lov*, heller ikke har accepteret denne lov, skrev han: 'Lucius Veratius var en usædvanlig stor skurk og fuldstændig vanvittig. For sin fornøjelses skyld plejede han at slå frie mænd i ansigtet med sin håndflade. Han blev fulgt af en slave, der bar en pengepung fyldt med as; hver gang han havde slået nogen, befalede han straks at udbetale femogtyve as ifølge *De tolv tavlers lov*.'⁵

Derfor," fortsatte Favorinus, "mente prætorerne senere, at denne lov var forældet og skulle opgives, og de besluttede, at de ville udpege voldgiftsmænd til at vurdere skader. 14 Adskillige bestemmelser i disse love synes ikke engang at

4. *XII Tabulae* 8.4.

5. Labeo, *Ad duodecim tabulas* fr. 25 Huschke.

kunne finde sted, f. eks. den lov om gengældelse, der lyder sådan her, hvis jeg husker ret: 'Hvis nogen brækker et lem på en anden, skal der ske gengæld, hvis ikke forlig bliver indgået.'⁶ 15 Hvis vi ser bort fra barskheden i hævnen, så kan udførelsen af en retfærdig gengældelse ikke sættes i værk. For hvis nogen har fået et lem brækket af en anden, og han ønsker at brække et lem på den anden som gengældelse, så er det, jeg spørger, om han kan opnå ligevægt i at brække et lem på samme måde? I denne sag er der først og fremmest denne uløselige vanskelighed. 16 Hvad nu," fortsatte han, "hvis nogen brækker et lem på en anden uforsætligt? Hvad der nemlig er gjort uforsætligt, bør gengældes uforsætligt! Et tilfældigt og et velovervejet slag falder ikke ind under den samme kategori af gengældelse. På hvilken måde vil han derfor kunne efterligne en uagtsom handling, når han i udførelsen af gengældelsen ikke har ret til at gøre, hvad han vil, men kun til uagtsomhed? 17 Men hvis han helt bevidst brækker et lem på nogen, vil ofret slet ikke finde sig i at blive såret dybere eller alvorligere. Med hvilken slags vægt eller mål man skal kunne vogte sig mod det, kan jeg ikke se. 18 Og videre: Hvis nu der bliver begået mere eller noget andet, bliver sagen af en naragtig grumhed, så at der opstår en modsatrettet handling med gensidig gengældelse, og der vokser en uendelig veksling af gengældelser. 19 Om det bestialske i at skære og partere det menneskelige legeme, hvis én bliver dømt, fordi han skylder penge væk, og han bliver tilkendt flere, har jeg ikke lyst til at erindre, og jeg skammer mig ved at nævne det. Hvad kan nemlig synes mere vildt, hvad mere fremmed for et menneskes sind end, at lemmerne på en skyldner uden midler bliver skilt fra hinanden med den grusomste flænsen, ligesom hans ejendele bliver skilt og solgt?"

20 Så omfavnede Sextus Caecilius med begge arme Favorinus og sagde: "Du er virkelig den mest kyndige i vor tid, ikke blot i græsk, men også i romersk ret. Hvilken filosof er så smukt og lærd blevet kyndig på sin egen skoles lære, som du er blevet erfaren i vore decemvirlove? 21 Men jeg beder dig: Stig for et øjeblik ned fra jeres diskussioners akademiske stridsvogn, og læg den iver bort til at argumentere og forsvare, hvad du nu har lyst til, og se lidt mere alvorligt på, hvordan dét er, som du har angrebet, 22 og lad være med at foragte de gamle love, fordi det ro-

6. *XII Tabulae* 8.2.

merske folk for det meste er holdt op med at anvende dem. Du er jo virkelig ikke ubekendt med, at i forhold til tidens skik og brug, i forhold til styreformerne, i forhold til betragtninger af nyttevirkning og i forhold til den voldsomhed, der findes i de laster, som skal helbredes, ændres og bøjes fordelene ved lovene og hjælpemidlerne i dem, og de befinder sig ikke i den samme position, tværtimod ligesom udseendet af himlen og havet varierer de alt efter tingenes og skæbnens omstændigheder. 23 Hvad forekommer mere gavnligt end Stolos lovforslag om at begrænse antallet af *iugera*? Hvad mere nyttigt end Voconius' lov om at indskrænke kvinders arv? Hvad er bedømt så nødvendigt for at afværge borgernes luksus som *lex Licinia* og *lex Fannia* og andre tilsvarende lov om udgifter? Men alt dette er gået i glemmebogen og er begravet under rigdommen i staten, der ligesom bruser op med nogle bølger. 24 Men hvorfor mener du, at den lov er umenneskelig, som efter min mening er den mest menneskelige af alle, nemlig den som befaler, at den syge eller gamle, som er stævnet for retten, skal have et lastdyr? 25 Følgende ord står om loven, 'hvis nogen indstævner': 'Hvis sygdom eller alder vil være en hindring, skal han, der indstævner, yde et lastdyr; hvis han ikke ønsker det, skal han ikke lægge tæpper på en transportvogn (*arcera*).'⁷ 26 Eller tror du måske, at der med sygdom her menes en alvorlig lidelse med brændende feber og rystelser, og at der med et lastdyr menes et eneste stykke kvæg, der kan bære nogen på sin ryg? Og var det derfor, du mente, at det var umenneskeligt, at en syg, der lå hjemme hos sig selv, skulle lægges op på et lastdyr og slæbes for retten? 27 Jamen, min kære Favorinus, det er aldeles ikke sådan! For 'sygdom' i denne her lov betegner ikke nogen febertilstand eller noget særligt farligt, men en hindring på grund af svagelighed og indisposition, vi taler ikke om livsfare. I øvrigt kalder forfatterne til disse love en voldsom sygdom, der har styrke nok til at skade alvorligt, et andet sted ikke en 'sygdom' i sig selv, men en 'kritisk sygdom'.⁸ 28 'Trækdyr' har ikke blot den betydning, det har nu; vore forfædre brugte om et køretøj, der blev trukket af kvæg, der var bundet sammen, ordet *iumentum*, afledt af *iungere* ('forbinde'). 29 En *arcera* ('transportvogn') er navnet på en vogn, der er dækket på alle sider og

7. *XII Tabulae* 1.1, 3.

8. *XII Tabulae* 2.2.

Aulus Gellius, Attiske nætter 20. bog

beskyttet ligesom en *arca* ('kiste'), der er belagt med tæpper, hvormed de alt for syge eller gamle plejede at blive transporteret liggende. 30 Synes du, at det er hårdt, at man mente at skulle give et køretøj til en fattig eller ubemidlet mand, der var stævnet for retten, og som måske enten havde dårlige fødder eller var ude af stand til at gå af en eller anden årsag? De bestemte ikke, at transportvognen skulle udstyres med luksus, eftersom et køretøj var tilstrækkeligt for en svagelig person. Og det gjorde de, for at der ikke skulle være en undskyldning ved et sygt legeme til at slippe hele tiden for dem, der vægrede sig ved deres forpligtelser og afviste retsager. 31 Men se nu bare selv! De fastsatte en begået uret til fem og tyve as. Men de kompenserede overhovedet ikke, min kære Favorinus, for alle forurettelser med denne beskedne sum, selv om de få as udgjorde en tung vægt i kobber; folket anvendte nemlig på den tid en as, der vejede et pund. 32 Men mere forfærdelige forseelser, som f. eks. et brækket ben, der var begået ikke bare mod frie, men også mod slaver, straffede de med højere bøder, 33 og for nogle forseelser foreskrev de også gengældelse. Denne gengældelse, min bedste mand, angreb du en smule urimeligt, og du sagde med åndfulde og snilde ord, at den ikke kunne finde sted, eftersom en gengældelse ikke var lig med en gengældelse, og at et lem ikke let kunne brækkes, så der var 'ligevægt', som du sagde, med det første brud. 34 Det er sandt, min kære Favorinus, at det er meget vanskeligt at opnå total lighed i gengældelsen. Men timandskommissionen ønskede ved hjælp af gengældelse at mindske og udrydde den voldsomhed, der lå i at slå og mishandle, og mente, at folk ville holde sig tilbage af frygt for straf, og de syntes heller ikke, at man skulle tage så meget hensyn til den, der havde brækket et lem på en anden og ikke ville indgå en aftale om at købe sig fri for gengældelse, at de mente, at man skulle se på, om han havde brækket det bevidst eller ubevidst, eller at de ville fastslå en gengældelse efter en lineal eller veje den i en vægtskål; men snarere ønskede de, at man skulle forlange den samme ånd og den samme kraft i at brække den samme del af kroppen, ikke det samme resultat, eftersom man kan fastslå omfanget af vilje, mens resultatet af slaget ikke kan.

35 Hvis det nu er, som jeg siger, og som selve retfærdighedens tilstand viser, var de gensidige gengældelser, som du talte om, sandelig mere fortænkte end sande. 36 Men eftersom du mener, at også denne type straf er barsk, vær så venlig at

fortælle mig, hvori barskheden består, hvis man gør det samme, som netop du har gjort mod en anden? Især da du har en mulighed for at indgå forlig, og du ikke behøver at acceptere en gengældelse, med mindre du vælger det. 37 Når du nu synes, at prætorernes edikt om at vurdere forurettelser er mere rimelig, vil jeg gerne have, at du er klar over, at selve denne gengældelse nødvendigvis plejer at bero på dommerens afgørelse. 38 For hvis den anklagede, som ikke havde villet indgå en aftale, ikke rettede sig efter den dommer, som gav ordre til gengældelse, blev sagen overvejet, og dommeren idømte manden en pengebøde, og hvis således forliget forekom den anklagede hårdt og gengældelsen barsk, endte lovens strengthed med en pengebøde.

39 Der er kun tilbage for at give et svar på din opfattelse af, at det er umådeligt grusomt at skære i og dele et legeme. Ved at opøve og dyrke alle former for mandighed sprang det romerske folk fra en beskeden begyndelse frem til denne størrelse, men frem for alt og især dyrkede det loyalitet og anså det for helligt såvel privat som offentligt. 40 Således udleverede det sine konsuler, der var fremragende mænd, til fjenderne for at bekræfte statens loyalitet, således mente det, at en klient, der stod under nogens beskyttelse, skulle anses for mere værd end slægtninge og at han skulle beskyttes mod sin egen familie, og man mente ikke, at der fandtes en værre forbrydelse end, hvis det blev bevist, at man havde bedraget en klient. 41 Denne pålidelighed fastholdt vore forfædre ikke bare i deres embeder, men også i forretningsforhold og især i anvendelse og handel med lånte penge: De mente nemlig, at denne hjælp i en midlertidig mangelsituation, som vi alle i vores liv kan komme ud for, ville forsvinde, hvis debitorernes snyderi kunne slippe af sted uden en alvorlig straf. 42 Derfor blev der til dem, som var blevet dømt for en gæld, og de havde erkendt den, givet tredive dage, hvori de skulle skaffe de penge, de skulle betale, 43 og de dage kaldte timandskommissionen *iusti* ('lovlige'), hvilket er en form for moratorium, det vil sige ligesom et interval og ophør af retten, og i de dage kan der ikke foretages noget legalt mod dem.

44 Hvis de derefter ikke havde betalt, blev de stævnet for prætoren, og af ham blev de overdraget til dem, de var blevet tildømt, og de fik også kæder eller lænker om fødderne. 45 Jeg tror, at lovens ordlyd er denne: 'Hvis nogen har vedgået sin gæld, og sagen er blevet dømt ved retten, skal der gives tredive lovlige dage til

ham. Derefter må der lægges hånd på, og han skal føres for retten. Hvis han ikke retter sig efter dommen, eller ingen træder frem og støtter ham, må kreditoren føre ham med sig og lægge ham i kæder eller lænker. Han skal lænke ham med ikke mindre end femten pund, eller hvis han ønsker det, med mere. Hvis han ønsker det, må han leve på egen bekostning. Hvis han ikke ønsker det, skal han, som vil holde ham lænket, give ham et pund spelt om dagen. Hvis han ønsker det, kan han give ham mere.⁹

46 Han havde ret til at indgå forlig, men hvis det ikke skete, blev de holdt i lænker i tres dage. 47 I dette tidsrum blev de i tre på hinanden følgende torvedage ført frem for prætoren på folkeforsamlingspladsen, og det blev forkyndt, hvor mange de var dømt for at skyldte. På den tredje torvedag blev de dømt til døden eller gik over Tiberen for at blive solgt i udlandet. 48 Men for at sikre tiltroen til loven, som jeg har nævnt, sørgede de for, at denne dødsstraf blev skrækkelig ved at fremvise dens grufuldhed og frygtet ved usædvanlige rædsler. Hvis der nemlig var flere, som den anklagede var blevet dømt til, tillod de dem, hvis de ønskede det, at skære i og dele kroppen på den mand, de havde fået tilkendt. 49 Jeg vil citere lovens ordlyd, så du ikke tror, at jeg er bange for dens hadefuldhed: 'På den tredje torvedag må de skære ham i stykker. Hvis de skærer ham i flere eller færre stykker, skal de være uden skyld.'¹⁰ 50 Intet er virkelig så råt og grusomt, med mindre, som sagen også selv viser, at man truede med en så grusom straf i den hensigt, at man aldrig ville gøre brug af den. 51 Vi ser nemlig for tiden, at mange mennesker bliver lagt i lænker, fordi de usleste mennesker er ligeglade med en straf, der involverer lænker, 52 men jeg har hverken læst eller hørt om, at nogen i gamle dage er blevet skåret i stykker, eftersom grusomheden ved denne straf ikke kunne ringeagtes. 53 Eller tror du, kære Favorinus, at hvis ikke straffen¹¹ for falsk vidnesbyrd i *De tolv Tavler* var gået i glemmebogen, og hvis også nu, ligesom tidligere, den, der var blevet dømt for falsk vidnesbyrd, skulle kastes ud fra den Tarpejiske klippe, tror du, at så mange, som vi rent faktisk ser, ville lyve, når de vidnede? For det meste er strenghed i at straffe ugerninger en belæring om at leve

9. *XII Tabulae* 3.1ff.

10. *XII Tabulae* 3.6.

11. *XII Tabulae* 8.23.

Aulus Gellius, Attiske nætter 20. bog

godt og forsigtigt. 54 Jeg kender udmærket historien om Mettus Fufetius fra Alba, selv om jeg dog ikke læser så mange af den slags bøger: Da han troløst havde brudt en pagt og aftale med det romerske folks konge, blev han bundet mellem to firspand, der trak i hver sin retning, og revet i stykket. Hvem afviser, at det er en usædvanlig og grim straf? Men se, hvad den mest forfinede digter siger:

'Havde du blot været tro mod dit ord, du hersker i Alba!''¹²

55 Da Sextus Caecilius havde foredraget dette og mere til under bifald af alle tilstedeværende og også Favorinus selv, blev det bekendtgjort, at Caesar tog imod, og vi skiltes.

20.2

Hvad betyder ordet siticines i en tale af Marcus Cato?

1 Ordet *siticines* er fundet i en tale af Marcus Cato med titlen *Den gamle embedsmand skal ikke beholde sin magt, når afløseren er kommet*. Han taler om *siticines* og *liticines* og *tubicines*.¹³ 2 Men Caesellius Vindex siger i sin bog *Kommentarer til gamle udtryk*, at han ved, at *liticines* spiller på en *lituus* ('signalhorn'), og at *tubicines* spiller på en *tuba* ('trompet'); hvad det er for et instrument, *siticines* spiller på, siger han, som den ærlige mand han er, at han ikke ved.¹⁴ 3 Jeg har i Ateius Capitos *Strøtanker* fundet, at man kaldte dem, der plejede at spille hos *siti* ('henlagte'), det vil sige de, der var døde og begravet, for *siticines*, og at de havde en særlig art *tuba*, hvormed de spillede, og som adskilte sig fra den, de andre *tubicines* havde.¹⁵

20.3

Hvorfor digteren Lucius Accius i Håndbog sagde, at sicinnistae var et dunkelt ord.

12. Vergil, *Aeneiden* 8.643, overs. Otto Steen Due 1996, 248.

13. Cato, *Ne imperium sit veteri, ubi novus venerit* fr. 223 Malcovati.

14. Caesellius, *Commentarius lectionum antiquarum*.

15. Ateius Capito, *Coniectanea* fr. 7 Strzelecki.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 20. bog

1 Det, der almindeligvis kaldes *sicinistae* ('satyrdansere'), bliver af folk, der taler mere korrekt, kaldt *sicinnistae* med et dobbelt *n*. 2 *Sicinnium* var nemlig en gammel form for dans. De plejede at danse, mens de spillede, mens de nu står stille og spiller. 3 Lucius Accius brugte ordet i *Håndbog* og fortæller, at de blev kaldt *sicinnistae* med et dunkelt ord; jeg tror, han brugte ordet 'dunkelt', fordi det var uklart, hvorfor man sagde *sicinnium*.¹⁶

20.4

Interesse for scenekunstnere og kærlighed til dem er uhæderligt og uanstændigt; om denne sag et citat af filosofen Aristoteles.

1 En ung velhavende mand, der var elev af filosofen Taurus, fandt fornøjelse og morskab i tragedie- og komedieskuespillere og fløjtespillere, som om de var frie mænd. 2 Den slags kunstnere kalder grækerne *Dionysos' håndværkere*. 3 Taurus ønskede at føre den unge mand væk fra kammeratskabet og omgangen med disse scenemennesker og sendte ham følgende ord, der var kopieret fra det skrift af Aristoteles, som hedder *Generelle problemer*, og befalede ham at læse dem dagligt: 4 "Hvorfor er *Dionysos' håndværkere* for det meste slette mennesker? Fordi de har mindst andel i tænkning og filosofi, da de det meste af deres liv er beskæftiget med deres nødvendige håndværk, og fordi de i lang tid lever i udsvævelser og undertiden i fattigdom; begge forhold skaber dårligdom."¹⁷

20.5

Eksempler på breve på græsk fra kong Alexander og filosofen Aristoteles, sådan som de er blevet udgivet; latinske oversættelser af dem.

1 Filosofen Aristoteles, kong Alexanders lærer, siges at have haft to slags studier og videnskabelige former, som han underviste sine elever i. Den ene type var den, han kaldte *eksoterisk*, den anden benævnte han *akroatisk*. 2 De blev omtalt som *eksoteriske*, som ledte til øvelser i retorik, færdighed i logisk skarpsindighed og kendskab til politik, 3 mens han kaldte dem *akroatiske*, hvori der blev behandlet

16. Accius, *Pragmatica* fr. 25 Morel = Dangel 13, p. 257

17. Aristoteles fr. 209 Rose = *Problemer* 956b.

Aulus Gellius, Attiske nætter 20. bog

en mere usædvanlig og spidsfindig filosofi, og som hørte til iagttagelser af naturen og dialektiske diskussioner. 4 Til denne undervisning, den *akroatiske* som nævnt, brugte han morgentimerne i Lykeion, og han lod ikke nogen få adgang til den uden videre, med mindre han på forhånd havde undersøgt deres begavelse, grundlæggende viden og deres lyst og flid ved studierne. 5 De eksoteriske forelæsninger og træning i at tale afholdt han det samme sted om aftenen, og dem holdt han normalt for unge mennesker uden forskel, og det kaldte han *aftenturen*, mens han kaldte den første for *morgenturen*; på begge tidspunkter holdt han nemlig foredrag, mens han spadserede. 6 Også sine bøger, der rummede kommentarer om alle disse emner, delte han i to, således at én gruppe blev kaldt *eksoterisk*, en anden *akroatisk*.

7 Da kong Alexander havde opdaget, at bøgerne af den *akroatiske* type var blevet udgivet af Aristoteles, og han på dette tidspunkt hjemsøgte næsten hele Asien med våbenmagt og pressede selve kong Dareios med slag og sejre, sendte han alligevel midt i disse omfattende gøremål et brev til Aristoteles, der gik ud på, at han ikke havde handlet rigtigt, fordi han havde offentliggjort den *akroatiske* undervisning, som han selv var blevet oplært i. 8 "For hvormed kan jeg udmærke mig fremfor andre," sagde han, "hvis det, jeg har lært af dig, fuldstændigt bliver fælles for alle? Jeg vil naturligvis hellere overgå andre i lærdom end i rigdom og magt."

9 Aristoteles svarede ham på følgende måde: "Vedrørende de *akroatiske* bøger, som du klager over, er udgivet og ikke gemt væk som hemmelige, skal du vide, at de hverken er udgivet eller ikke udgivet, eftersom de kun er forståelige for dem, der har hørt mig."

10 Jeg har tilføjet kopier af begge breve fra filosofen Andronikos. I begges breve er der et udtryk af særdeles elegant korthed.

11 "Alexander hilser Aristoteles.

Du har ikke gjort ret i at udgive dine *akroatiske* forelæsninger. For hvormed skal jeg udmærke mig fremfor andre, hvis de forelæsninger, jeg er blevet opdraget med, vil blive fælles for alle? Jeg ville hellere udmærke mig ved indsigt i de bedste ting end ved magt. Hav det godt!"

12 "Aristoteles hilser Alexander.

Du skrev til mig vedrørende mine *akroatiske* forelæsninger, at jeg skulle have gemt dem. Du skal derfor vide, at de både er udgivet og ikke udgivet; de er nemlig kun forståelige for dem, der har hørt mig. Hav det godt, kong Alexander!"¹⁸

13 Da jeg søgte efter ét ord til at gengive udtrykket *xynetoi gár eisin* ('for de er forståelige'), fandt jeg ikke noget andet end det, som Marcus Cato skrev i sjette bog af *Begyndelsen*: "Derfor tror jeg, at erkendelsen er mere forståelig (*cognobiliorem*)."¹⁹

20.6

Det spørgsmål bliver behandlet, hvad det er mest korrekt at sige: habeo curam vestri eller vestrum.

1 Jeg udspurgte Sulpicius Apollinaris, da jeg som ung studerede hos ham i Rom, hvorfor man sagde *habeo curam vestri* ('jeg tager mig af jer') eller *misereor vestri* ('jeg føler medlidenhed med jer'), og hvilken nominativsform han mente, at *vestri* havde på dette sted. 2 Han gav mig følgende svar: "Du stiller mig et spørgsmål, som jeg også længe selv har stillet mig. Det synes, som om man ikke burde sige *vestri*, men *vestrum*, ligesom grækerne siger: *epimelúmai hymón* ('jeg sørger for jer'), *kédomai hymón* ('jeg tager mig af jer'), hvor *hymón* mere passende oversættes med *vestrum* end *vestri*, og i nominativ hedder *vos*. 3 Jeg har dog fundet," fortsatte Sulpicius, "på ikke så få steder *nostris* og *vestris*, ikke *nostrum* eller *vestrum*. Lucius Sulla siger i anden bog af sine *Bedrifter*: 'Hvis det kan ske, at I kan tænke på mig (*nostris*), og I kan regne mig for mere værdig til at være jeres medborger i stedet for fjende, og jeg kan kæmpe mere for jer end imod jer, vil det ikke hænde uden fortjeneste fra min side eller fra mine forfædre.'²⁰ 4 Terentius siger i *Phormio*:

18. Aristoteles fr. 662 Rose.

19. Cato, *Origines* 6 fr. 105 Peter.

20. Lucius Sulla, *Res gestae* 2 fr. 3 Peter.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 20. bog

'Men sådan er vi mennesker altså – aldrig tilfredse med det, vi (*nostrī paenitet*) har.'²¹

5 Afranius siger i et lystspil:

'En gud må nu ha' fattet sympati for os (*nostrī miseritust*).'²²

6 Og Laberius siger i *Åndebesværgelsen*:

'Da han blev holdt tilbage længe, blev vi (*nostrī oblitus est*) glemte.'²³

7 Der er ingen tvivl om," fortsatte Sulpicius, "at alle disse eksempler: *nostrī paenitet*, *nostrī oblitus est* og *nostrī misertus est*, siges med den samme kasus som i: *mei paenitet*, *mei misertus est* og *mei oblitus est*. 8 *Mei* står i *casus interrogandi*, som filologerne kalder for genitiv,²⁴ og det kommer af *ego*; pluralis af dette hedder *nos*. [På samme måde afledes *tui* af det ord, der hedder *tu*; pluralis af dette er ligeledes *vos*.] 9 Det er nemlig sådan Plautus bøjer det i *Løgnhalsen*: "Ja altså, herre, hvis jeg kunne få det ud af dig, uden at du lukkede munden op, så for min skyld ingen alarm. Det ville spare to mands arbejde: Mit (*mei*) med at spørge dig, og dit (*tis = tui*) med at svare mig. Færdigt arbejde!"²⁵

Mei kommer nemlig på dette sted ikke af det ord, der hedder *meus*, men af det, der hedder *ego*. 10 Hvis man skulle ønske at sige *patrem mei* i stedet for *patrem meum* ('min far'), ligesom grækerne siger *tón patéra mu*, ville det være usædvanligt, men sandelig rigtigt, og man kunne sige med den samme begrundelse, som da Plautus sagde *labori mei* i stedet for *labori meo* ('mit besvær'). 11 Den samme regel gælder også pluralis, hvorefter Gracchus har sagt *misereri vestrum* ('at have

21. Terentius, *Phormio* 172, overs. Otto Steen Due 1984, 18 (jambisk octonar).

22. Afranius 417 Ribbeck (jambisk trimeter).

23. Laberius, *Necyomantia* 62 Ribbeck (jambisk trimeter).

24. Jf. 13.26.1.

25. Plautus, *Pseudolus* 3-6, overs. Ole Thomsen 1987, 12.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 20. bog

sympati for jer'),²⁶ Marcus Cicero har sagt *contentio vestrum* ('kamp mellem jer')²⁷ og *contentione nostrum* ('kamp . . . mellem os'),²⁸ og med den samme grund har Quadrigarius skrevet følgende i nittende bog af sine *Årbøger*: 'Gaius Marius, hvornår vil du have medlidenhed med os (*nostrum*) og staten?'²⁹ Hvorfor skulle altså Terents skrive *paenitet nostri* og ikke *nostrum* og Afranius *nostri miseritus est*, ikke *nostrum*? 12 Ved Hercules," fortsatte Sulpicius, "jeg kan ikke komme i tanker om andet end en vis autoritet hos den ældre tid, som dog ikke talte alt for ængsteligt eller pedantisk. For ligesom der på mange steder står *vestrorum* i stedet for *vestrum*, som f. eks. i *Det forheksede Hus* af Plautus:

"Men at Ret hun har, det kan en Del af Jer (*vestrorum*) bevidne vist,"³⁰

hvor *vestrorum* står for *vestrum*, således er undertiden også *vestri* brugt for *vestrum*. 13 Uden tvivl vil den, som vil tale meget korrekt, snarere have sagt *vestrum* end *vestri*. 14 Derfor har de," sagde han videre, "handlet upassende, som i de fleste manuskripter af Sallust har fordærvet en helt sikker læsemåde. For da han havde skrevet sådan i *Catilina*: 'Mange gange har eders (*vestrum*) forfædre af medlidenhed med den romerske almue,'³¹ har de overstreget *vestrum* og skrevet *vestri* henover. Herfra er fejl af denne type trængt ind i flere kopier."

15 Dette husker jeg, at Apollinaris sagde til mig, og jeg har noteret dem ned, som de blev sagt.

20.7

[Hvor mange forskellige opfattelser der er blandt grækerne om antallet af Niobes børn.]

26. C. Gracchus fr. 64 Malcovati.

27. Cicero, *Pro Plancio* 16.

28. Cicero, *Divinatio in Caecilium* 37, overs. Sven Helles 2003, 50.

29. Claudius Quadrigarius, *Annales* 19 fr. 83 Peter.

30. Plautus, *Mostellaria* 280, overs. A. Bricka 1935, 27 (trochæisk septenar).

31. Sallustius, *Catilina* 33.2, overs. Mogens Leisner-Jensen 1990, 65.

Aulus Gellius, Attiske nætter 20. bog

1 Man oplever en mærkelig og næsten latterlig forskel i historien om antallet af Niobes børn hos græske digtere. 2 Homer³² siger nemlig, at hun havde seks sønner og seks døtre, Euripides³³ siger syv af hver, Sapfo³⁴ ni af hver, Bacchylides³⁵ og Pindar³⁶ ti af hver, mens nogle andre forfattere har sagt, at der kun var tre.

20.8

Om de ting, der synes at have sammenhæng med, at månen tiltager og aftager.

1 Digteren Annianus ejede en landejendom i Faliscum, og her plejede han at fejre vinhøsten under stor munterhed og fornøjelse. 2 Til denne fest inviterede han mig og nogle andre af hans venner. 3 En dag, da vi spiste der, blev der sendt en stor mængde østers fra Rom. De blev sat på bordet, og der var mange af dem, men de var ikke fede, ja faktisk temmelig magre, og Annianus sagde: "Månen er jo aftagende, og derfor bliver en østers også ligesom andre ting tynd og tør."

4 Da vi spurgte, hvilke andre ting, der ligeledes svandt hen med den aftagende måne, sagde han: "Jamen, kan I ikke huske, at Lucilius siger:

'Månen ernærer østers, og søpindsvin fyldes, til mus gi'r
den lever og indvolde'³⁷

5 Det er de samme ting, som vokser, når månen er tiltagende, og svinder ind, når den aftager. 6 Også kattes øjne bliver enten større eller mindre alt efter, hvordan månen skifter. 7 Og følgende, som jeg har læst i Plutarchs fjerde bog af *Kommentar til Hesiod*, er endnu mere mærkeligt: 'Løgene i et bed gror og skyder samtidig med, at månen aftager, hvorimod de tørrer ind, når månen tager til. De ægyptiske præster siger, at det er grunden til, at pelusioterne ikke spiser løg, fordi

32. Homer, *Iliaden* 24.602.

33. Euripides fr. 455 Nauck.

34. Sapfo inc. libr. fr. 89 Lobel.

35. Bacchylides fr. 46 Snell.

36. Pindar fr. 53b Bowra.

37. Lucilius 1201-2 Marx (daktyliske heksametre).

Aulus Gellius, Attiske nætter 20. bog

det er den eneste af alle grøntsager, der bliver mindre og større modsat månens tiltagen og aftagen'.³⁸

20.9

Hvilke ord Antonius Iulianus plejede at more sig over i Gnaeus Matius' Mimi-amber; hvad betyder det i den tale, som Marcus Cato skrev Om min uskyld, da han sagde: numquam vestimenta a populo poposci?

1 Antonius Iulianus plejede at sige, at hans ører blev fornøjet og moret af nogle nydannede ord hos Gnaeus Matius, et lærd menneske, 2 som han sagde, var skrevet i dennes *Mimiamber*, og de lød sådan:

*Sinuque amicam refice frigidam caldo
combulatim labra conserens labris.*

"Forfrisk din kolde pige i din varme favn
og pres mod hende læben, ligesom duer gør."³⁹

3 Følgende plejede han også at sige, var charmerende og fikst fundet på:

*Iam tonsiles tapetes ebrii fuco
quos concha purpura imbuens venenavit.*

"De korte tæpper har i rødt beruset sig,
som purpurneglen vædede og farvede."⁴⁰

38. Plutarch fr. 90 Bernardakis.

39. Matius, *Mimiambi* fr. 12 Morel (jambiske trimetre).

40. Matius, *Mimiambi* fr. 13 Morel (jambiske trimetresenarer).

20.10

[Hvad betyder udtrykket: *ex iure manum consertum*?]

1 Udtrykket *ex iure manum consertum* ('håndspålæggelse ifølge loven')⁴¹ findes i gamle processer, og det plejer også nu at blive sagt af prætoren, når sagen kommer for retten, og der gøres fordring på ejendomsret. 2 Jeg spurgte i Rom en filolog, der var berømt og havde et stort navn, hvad disse ord betød. Han så på mig med foragt og sagde: "Unge mand, enten begår du en fejl, eller også gør du nar; jeg underviser i filologi, men jeg svarer ikke på juridiske spørgsmål; hvis du derfor har noget, du vil spørge om i Vergil, Plautus eller Ennius, så værsgod!"

3 "Det er et sted hos Ennius," sagde jeg, "jeg gerne vil spørge om, hr. magister. 3 Det er nemlig Ennius, der bruger disse ord."

4 Da han blev stærkt forundret og sagde, at disse ord ikke passede sig for digtere og ikke fandtes noget sted i Ennius' digte, citerede jeg disse vers fra ottende bog af *Annales* efter hukommelsen – jeg huskede dem ved et tilfælde fremfor andre, fordi de var så bemærkelsesværdige -:

"Visdommen drives nu bort, med vold bli'r tingene udført;
taleren møder foragt, den rå soldat bliver elsket.
Ikke med lærde og kritiske ord kappes de længer,
indbyrdes fjendskab de vækker, når de går løs på hinanden,
ikke med lov gør med hånden de krav (*ex iure manum consertum*), men heller
med våben
fordrer de rigdom og magt, og alt bliver udført voldsomt."⁴²

41. Jensen og Goldschmidt s.v. *consero* 2: som term. t. *ex jure te manum consertum voco* opfordrer dig til at forlade Retten for (paa Aastedet) at strides (om den omtvistede Genstand, idet i Ejendomssager begge de stridende Parter "lagde Haand paa" og vindicerede [krævede] for sig den omstridte Genstand).

42. Ennius, *Annales* 8, 268-73 Vahlen (daktyliske heksametre).

5 Da jeg havde citeret disse ennianske vers, sagde filologen: "Nu tror jeg dig! Men jeg ville gerne have, at du troede mig, når jeg sagde, at Quintus Ennius ikke havde lært dette fra poetiske skrifter, men fra en retskyndig. Gå du nu også," sagde han, "og lær fra det sted, hvor Ennius lærte."

6 Jeg fulgte lærerens råd, da han pegede på en anden, af hvem jeg kunne lære det, som han selv havde burdet lære mig. Derfor har jeg ment at burde indføje i disse noter det, som jeg har lært af de retskyndige, og det jeg har lært af deres skrifter, eftersom de, der lever midt i begivenhederne blandt mennesker, ikke bør være uvidende om de mere almindelige juridiske udtryk, nemlig 'at lægge hånd på' . . .⁴³ 7 Når der nemlig diskuteres for retten om en aktuel sag, hvad enten det drejer sig om jord eller noget andet, kalder man det *vindicia* ('krav'), hvis man sammen med sin modpart på samme tid griber med sin hånd og med højtidelige ord gør sit krav gældende. 8 At gribe med hånden efter en ting eller et sted i nærvær af prætoren skete ifølge *De tolv Tavler*, hvor der står følgende: "Hvis nogen i retten (*in iure*) lægger hånd på."⁴⁴ 9 Men da Italiens grænser blev udvidet, og prætorerne havde rigeligt juridisk arbejde at beskæftige sig med, blev de udmattet af at skulle tage til fjerne steder for at dømme i forbindelse med krav, og derfor blev der stiltiende indført i modstrid med *De tolv Tavler*, at de stridende parter ikke skulle lægge hånd i retten (*in iure*) over for prætoren, men at de skulle benævne det 'at lægge hånd ifølge loven (*ex iure*)', det vil sige, at den ene efter loven skulle tilkalde den anden for at lægge hånd på den ting, sagen drejede sig om, og at de sammen skulle drage ud til den mark, der var strid om, og så skulle de bringe noget jord fra marken, som f. eks. en jordklump, ind til prætors domstol i byen, og de skulle fremsætte deres krav på denne jordklump, som om det var hele marken. 10 Derfor ønskede Ennius at vise, at håndspålæggelsen ikke skete ved lovlige retssager, som man tidligere plejede over for prætoren, og heller ikke ifølge loven, men han sagde, at tingene blev krævet med krig og våben og ved virkelig og massiv vold; det ser ud, som om han har sagt dette ved at sammenligne

43. Lakune i teksten.

44. *XII Tabulae* 6.5.

Aulus Gellius, *Attiske nætter* 20. bog

den civile og symbolske magtanvendelse,⁴⁵ der ligger i ordet,⁴⁶ men som ikke foregår reelt, med krigerisk og blodig vold.

20.11

[Hvad betyder ordet *sculna*, som findes hos Marcus Varro?]

1 Publius Lavinius har skrevet en ganske omhyggelig bog. Den hedder *Om vulgære ord*. 2 Heri skriver han, at *sculna* er en almindelig form af *seculna* ('dommer'). "De, som taler mere udsøgt," siger han, "bruger ordet *sequester* ('mægler')."

3 Begge ord er afledt af *sequi* ('at følge'), fordi begge parter følger afgørelsen fra hans side, som er blevet valgt. 4 Lavinius gør i den samme bog også opmærksom på, at *sculna* også er brugt i den del af Marcus Varros værk *Logistoricus*, der bærer titlen *Catus*.⁴⁷ 5 Om det, der var deponeret hos en sequester, brugte man udtrykket *sequestro positum* med en tilføjelse af et adverbium.⁴⁸ Cato [siger i sin tale] *Om Ptolemaios mod Thermus*: "Ved de udødelige guder, I må ikke . . ." ⁴⁹

45. Ved frigivelsen af slaver blev de symbolsk slået med en kæp (*festuca*).

46. Idet *vindico* ('kræver') er afledt af *vim dico* ('truer med vold').

47. Varro, *Logistoricus*, *Catus* fr. 37 Riese.

48. *Sequestro* kan lige så godt opfattes som en dativ.

49. Cato, *De Ptolemaeo contra Thermum* fr. 179 Malcovati (her slutter manuskripterne).